

Eksplikatywne ujęcie procesu resocjalizacji

Horyzonty pedagogiczne

2

pod redakcją
Elżbiety Luczak
Sławomira Przybylińskiego
Joanny Żeromskiej-Charlińskiej

Maciej Muskała
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Justyna Kusztal
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Ośrodek Glen Mills School w amerykańskim systemie zapobiegania przestępczości młodzieży

■ Streszczenie

Celem niniejszego opracowania jest opis funkcjonowania ośrodka dla młodzieży przestępczej i zagrożonej przestępstwem Glen Mills School. Ośrodek ten położony jest w Pensylwanii (USA); wieloletnią działalność opiera na wypracowanej oryginalnej koncepcji resocjalizacji zakładowej. W artykule opisano programy środowiskowe i resocjalizacyjne realizowane w tym ośrodku na tle aktualnych tendencji w zapobieganiu przestępczości młodzieży.

Sfowa kluczowe: przestępczość nieletnich, zapobieganie, profilaktyka, system wychowawczy.

Wprowadzenie

Wśród wielu strategii i podejść do problemu społecznego, jakim jest przestępczość młodzieży, sukcesywnie pojawiają się „innovacyjne” inicjatywy, których celem jest złagodzenie reakcji na zachowania dewiacyjne bądź ich zaostrezenie. Aktualne tendencje w zapobieganiu przestępczości nieletnich z jednej strony sprowadzają się do zastosowania jak najwcześniejszej interwencji, a z drugiej strony „usztynienia” podejścia do nieletnich sprawców poważnych przestępstw (szczególnie z użyciem przemocy czy związanych z narkotykami) (Stańdo-Kawecka, 2007). Analizy praktycznych oddziaływań w zapobieganiu marginalizacji i przestępczości nieletnich wskazują na programy, których działanie opiera się na prewencji, unikając tym samym interwencji sądowej czy instytucjonalnej (diversion), a także na zasadach działania w najlepszym interesie nieletniego. Stosowane są także programy reintegracyjne i reedukacyjne skierowane do tych młodych ludzi, którzy pozostają w konflikcie z prawem (Muskała 2012; Kusztal,

2011).

Tendencje globalne w zapobieganiu marginalizacji i przestępczości młodych ludzi przeplatają się z rozwiązaniami lokalnymi, charakterystycznymi dla konkretnych społeczności czy lokalnych mikrosystemów profilaktyczno-resocjalizacyjnych. Wieloletnia analiza takich rozwiązań w Europie Zachodniej i Stanach Zjednoczonych poparta wnioskami z badań pozwala autorom niniejszego artykułu wyrazić opinię, że lokalne mikrosystemy, np. szkockie, angielskie czy walijskie, są w stanie wypracować skuteczne rozwiązania problemu zapobiegania zachowaniom dewiacyjnych młodych ludzi (por. przykł. Kuształ 2012b). Doświadczenia opisywane w literaturze jako różnego rodzaju programy czy projekty profilaktyczne, prewencyjne, np. w formie młodzieżowych programów wsparcia rówieśniczego w społeczności lokalnej (Kuształ, Sztuka 2012), utwierdzają w przekonaniu, że społeczności lokalne nie ustają w staraniach w rozwiązywaniu najbardziej palących, bliskich im problemów. Troska o dobro młodych ludzi, inwestycja w ich rozwój, edukację wydaje się bezspornie optymalnym podejściem.

W sytuacji, kiedy stosowane środki, zgodnie z prawem, okazują się być niewystarczającymi w obrębie danej społeczności lokalnej, sięga się do środków izolacyjnych, polegających na umieszczeniu młodego człowieka poza jego środowiskiem czy rodziną. W zależności od obowiązującego prawa, środki takie są różnorodne, stosowane pod wieloma warunkami, co najważniejsze jednak - orzekane i wykonywane są jako ostateczne, mając na względzie przede wszystkim dobro dziecka czy młodego człowieka, jako że związane są w praktyce z pozbawieniem wolności (deprivation of liberty) przy zastosowaniu różnych jej form (Kuształ, Siuda 2011). Jedną z form zastosowania środka izolacyjnego jest inicjatywa amerykańska, opisywana w literaturze jako Glen Mills School (GMS, w tekście będzie występować zamiennie pełna nazwa lub skrót). Placówka ta funkcjonuje od wielu lat, w literaturze opisana została wieloaspektowo i szczegółowo, co nie znaczy, że zawsze entuzjastycznie. Autorzy niniejszego artykułu postawili sobie za cel przybliżenie tego ośrodka polskiemu czytelnikowi oraz wyjaśnienie fenomenu Glen Mills School z perspektywy pedagogiki resocjalizacyjnej, jej tła historycznego i aktualnych tendencji w tym obszarze.

Oddziaływania korekcyjne w tej placówce należy zaliczyć do tej grupy środków, które izolują nieletniego od jego środowiska rodzinnego, rówieśniczego. Wychowankowie Glen Mills School należą do tej kategorii, dla której na profilaktykę czy środki wolnościowe, mimo ewidentnej przewagi nad środkami zakładowymi, ze względu na wysoki stopień demoralizacji, jest już za późno. System ten, mimo swojego „zamkniętego” charakteru nie chce rezygnować ze wszystkich korzyści, jakie cechują oddziaływania wolnościowe, niepozbawiające wychowanka kontaktu z konformistycznie nastawionym środowiskiem społecznym. Maria Meyer, autorka recenzji książki pt. *Die Glen Mills School, Pennsylvania, USA. Ein Modeli zwischen Schule, Kinder- und Jugendhilfe und Justiz?*, wydanej w Monachium w 2001 r.,

ukazała tę placówkę w zestawieniu z niemieckimi i holenderskimi inicjatywami w obszarze resocjalizacji zakładowej wobec nieletnich. W Niemczech w owym czasie toczyła się dyskusja środowisk naukowych i praktyków, której echa brzmią do dziś, nad problemem wychowania w placówkach izolacyjnych, funkcjonujących w ramach systemu pomocy i wychowania (Jugendhilfe). Wobec notowanego w statystykach federalnych wzrostu czynów karanych nieletnich i młodocianych oraz obniżającego się sukcesywnie wieku inicjacji kryminalnej, dyskusja ta przybrała na sile w latach dziewięćdziesiątych i w pierwszej połowie lat XX w. (Kusztal 2008). Pojawiały się wówczas inicjatywy dotyczące przeniesienia placówek wychowawczych (o bardzo różnym stopniu wykorzystywania środków dyscyplinujących) z terenu Niemiec do krajów ościennych (Kusztal 2005). Odnotowano również koncepcje zaimplementowania zagranicznych rozwiązań na grunt niemiecki. Pensylwańska Glen Mills School należała właśnie do takich placówek, których idea i koncepcja resocjalizacyjna wydawały się szczególnie atrakcyjne. Placówka ta, mimo swojego „zamkniętego” charakteru, nie rezygnuje ze wszystkich korzyści, jakie cechują oddziaływania wolnościowe, niepozbawiając wychowanka kontaktu z konformistycznie nastawionym środowiskiem społecznym. Przejawia się to w wielu aspektach funkcjonowania placówki. Od symbolicznego braku krat czy strażników, po zakrojoną na szeroką skalę współpracę z instytucjami i przedstawicielami środowiska lokalnego, w którym umiejscowiona jest szkoła.

System resocjalizacyjny placówki opiera się na zasadzie wolnej progresji w połączeniu z elementami systemu socjopedagogicznego, systemu samorządności młodzieży i koncepcji pozytywnej kultury rówieśniczej (Meyer 2002).

Pierwotnie placówka została powołana w połowie XIX w., w odległości około 30 km na południowy zachód od Filadelfii w stanie Pensylwania. Szkoła Glen Mills powstała w 1826 r. jako część filadelfijskiego Domu Uchodźców. W 1892 r. została przeniesiona do hrabstwa Delaware, gdzie mieści się do dziś. Obecnie Szkoła Glen Mills jest najstarszą w Stanach Zjednoczonych instytucją edukacyjną z internatem, przeznaczoną dla młodzieży niedostosowanej społecznie. Czas jej powstania to dominacja w Stanach Zjednoczonych podejścia poprawczego, penitencjarnego, opartego na ścisłej izolacji osób skazanych za czyny zabronione, której ideą naprawczą była pokuta i ciężka praca fizyczna. Model taki sięgał do doktryny oświecenia, a wraz z ideami woluntaryzmu i wiarą w siły ludzkiego rozumu pojawiać się wówczas zaczęły inicjatywy reformatorskie, torujące drogę modelowi progresywnemu, którego rozkwit przypada na lata 1890-1930 (Barczykowska 2011). Model progresywny przyjmuje podejście zindywidualizowane do osadzonego, choć dominują wówczas wyroki nieoznaczone, co w praktyce wykonania kary sprowadza się do tego, że opuszczenie placówki wraz z końcem kary uzależnione jest od ocen przelożonych w przedmiocie poprawy osadzonego, a nie jest określone przez sąd skazujący go na pobyt

w zakładzie. W tym czasie powstaje w Stanach Zjednoczonych pierwszy sąd dla nieletnich (Stańdo-Kawecka 2000), co związane jest ze zmianą w podejściu do samych nieletnich i młodocianych, którzy przestają być traktowani jak „młodzi dorośli”, dostrzeżona zostaje ich „odmienność” i specyfika rozwojowa. Model progresywny związany jest z dominacją szkoły pozytywnej w prawie karnym i kryminologii, która orientowała się na środowiskowe i społeczne uwarunkowania przestępczości i akcentowała pracę wychowawczą-resocjalizacyjną z osadzonym jako podstawę jego pobytu w zakładzie.

Współcześnie ujmując, główną ideę, na podstawie której funkcjonuje szkoła, należałoby odnieść do założeń psychologii humanistycznej, która głosi potencjalność zmiany każdego z wychowanków. Zatem istotą rzeczy jest pozytywna diagnoza skupiająca się na poszukiwaniu uzdolnień, mocnych stron jednostki, zakładająca nieograniczone możliwości rozwoju, którymi wychowankowie są obdarzeni, a dzięki którym mogą zmienić swoje zachowanie na prospołeczne, realizując tym samym naczelną zadania szkoły.

Jak zasygnalizowano wyżej, program oddziaływań oparty jest na zasadzie progresji. Poprzez przechodzenie przez kolejne poziomy przywilejów, w myśl założeń twórców systemu, wychowankowie „przeistaczają się” z niedostosowanych społecznie, w tzw. byków (Bulls), czyli pozytywnych członków społeczności uczniowskiej. Bardzo ważnym elementem w realizacji tego celu jest presja grupy, zwłaszcza owych „byków” zrzeszonych w The Battling Bulls Club, o którym w dalszej części. Ten z założenia pozytywny nacisk grupy jest tak istotny w programie szkoły, że należy podkreślić jego nadrzędność w odniesieniu do pozostałych oddziaływań realizowanych przez pracowników wychowawczych placówki (Hilhorst i in. 2004).

Wychowankiem Glen Mills School może zostać osoba w wieku szkolnym, na podstawie orzeczenia o umieszczeniu w placówce wydanego przez sąd dla nieletnich, agencje pomocy społecznej (agencje socjalne) oraz na podstawie skierowań innych (funkcjonujących w poszczególnych stanach) instytucji uprawnionych przez sąd dla nieletnich. Przyjmowana jest tu młodzież ze wszystkich stanów USA w wieku od 15¹ do 18 lat, która stwarza poważne problemy wychowawcze. Minimalny okres pobytu w GMS, ze względu na przebieg realizowanych w szkole programów resocjalizacyjnych, określony jest na 18 miesięcy.

GMS działa w oparciu o dwa podstawowe programy oddziaływań: program rezydencjalny (Residential Program) lub program społeczny (Community Based Program).

¹ Dolna granica wiekowa na poziomie 15 lat występuje we wszystkich oficjalnych publikacjach GMS, por. oficjalną stronę <http://www.glenmillschool.org/> (9.11.2012), jednak w nielicznych publikacjach pojawia się 12 rok życia, zob. Y. Iram, H. Wahrman, Z. Gross, *Educating Toward a Culture of Peace, Greenwich, Connecticut* 2006, s. 104. Ta nieścisłość może wynikać z faktu, że w GMS od 1984 r. jest realizowany program The Community Management Services, którego adresatem jest młodzież od 12 do 18 lat.

Koncepcja resocjalizacyjna Glen Mills School

Program rezydencjalny realizowany jest podczas stałego pobytu w ośrodku i oparty jest na zrównoważonym podejściu sprawiedliwości naprawczej (Balanced Approach Restorative Justice)² - (BARJ). W jego ramach dąży się do osiągnięcia długoterminowych zmian w zachowaniu i rozwoju umiejętności życiowych. Program ten obejmuje zakwaterowanie, wyżywienie, ubranie, kontrolę i zarządzanie zachowaniem, poradnictwo indywidualne i grupowe, naukę umiejętności szkolnych i zawodowych, opiekę medyczną i dentystyczną, zajęcia sportowe i rekreacyjne.

Po przyjęciu do ośrodka, każdemu uczniowi³ przydzielany jest pokój, łóżko oraz indywidualny opiekun (counselor). W ciągu doby młodzi ludzie otrzymują odzież, a przed upływem trzech dni roboczych przechodzą gruntowne badania medyczne. Uczniowie poddawani są wstępnej klasyfikacji - jako przypadek standardowy lub intensywny na podstawie raportu CANS (Child and Adolescent Needs and Strengths, opracowanego w oparciu o narzędzia diagnostyczne stosowane przez instytucje zajmujące się zdrowiem psychicznym dzieci, młodzieży i ich rodzin⁴).

W trakcie pobytu w placówce głównym zajęciem wychowanków jest nauka. Celem Programu Oświatowego Szkoły Glen Mills jest pomoc wychowankom w rozwijaniu ich wiedzy oraz umiejętności personalnych, które odkrywają w nich własny potencjał i będą sprzyjać sukcesom szkolnym.

Program rezydencjalny działa w oparciu o 182-dniowy rozkład zajęć szkolnych i realizowany jest codziennie od poniedziałku do piątku w godzinach od 9.00 do 14.00 (z poranną przerwą na śniadanie oraz popołudniową na drugie śniadanie). Każdy uczeń w trakcie roku szkolnego realizuje program dostosowany do jego indywidualnych potrzeb. Dzięki nauczaniu grupowemu, nauczaniu indywidualnemu oraz zindywidualizowanym programom, uczniowie mogą poznawać swoje możliwości. Po przyjęciu do ośrodka uczeń jest poddawany kilku diagnostycznym testom, mającym ustalić poziom jego wiedzy i umiejętności. Na podstawie wyników diagnozy student kwalifikowany jest do jednego z pięciu poziomów nauczania.

² Na temat BARJ - Balanced Approach Restorative Justice - celów, jakie stawia i środków ich realizacji zob. m.in. na oficjalnej stronie The Pennsylvania Commission on Crime and Delinquency: <http://www.pccd.state.pa.us/pccMib/pccd/stats/barj%20eval%20exec%20summary%20may99.pdf> (9.11.2012), Outcome Measures for Pennsylvania's Balanced Approach/Restorative Justice (BARJ) Initiatives, Submitted to The Juvenile Advisory Committee May 12, 1999, Project Director Douglas Thomas; Balanced and Restorative Justice for Juveniles: A Framework for Juvenile Justice in the 21st Century, *Report*, August 1997, zob. m.in. oficjalną stronę National Criminal Justice Reference Service: <http://www.ncjrs.gov/pdffiles/framework.pdf> (9.11.2012).

³ Wychowanków określa się mianem uczniów/studentów.

⁴ Na temat CANS zob. <http://www.buddinpraed.org/cans> (9.11.2012).

1. Centrum Nauczania (The Learning Center) - trafiają tu ci z wychowanków, którzy przejawiają specjalne potrzeby edukacyjne.

2. Program średnio zaawansowany - stworzony, by dostarczyć wychowankom praktyczną wiedzę na poziomie podstawowym, z wykorzystaniem interesujących materiałów dydaktycznych w dziedzinie matematyki, sztuki, literatury, nauk społecznych.

3. Program Pre-GED - adresowany do osób, które nie posiadają dyplomu ukończenia liceum i muszą doskonalić swoje kwalifikacje edukacyjne, jak i umiejętności radzenia sobie w trudnych sytuacjach. Program ten wstępnie przygotowuje do egzaminu GED⁵. Program Pre-GED — kierowany jest też do osób dorosłych, które napotykają powyższe problemy. Wiele osób dorosłych zaczyna swoje przygotowanie do egzaminu GED od uczestnictwa w programie Pre-GED. Kursy są prowadzone w sposób tradycyjny lub w centrum multimedialnym. Lekcje odbywają się z częstotliwością 3 do 10 godzin tygodniowo.

4. Program GED - stworzony, aby zapewnić pomyślne zdanie egzaminu GED poprzez bardzo intensywne, rozbudowane nauczanie. Warto podkreślić, że uczestnicy programu realizowanego przez Szkołę Glen Mills osiągają wyższe wyniki od średniej krajowej.

5. Program przygotowania do nauki na uczelni wyższej (College Preparatory) — ma wyposażyć uczniów w odpowiednie umiejętności oraz stworzyć im warunki, dzięki którym będą oni mogli spełnić wymagania niezbędne do przyjęcia do wyższych placówek oświatowych i ma ułatwić im przejście przez procedury związane z przyjęciem do nich.

Inne usługi edukacyjne świadczone przez Szkołę Glen Mills obejmują:

- doradztwo w zakresie wyboru szkoły wyższej,
- doradztwo w zakresie sposobów pokrycia kosztów egzaminów wstępnych i opłat zgłoszeniowych,
- pomoc przy zwracaniu się o pożyczki oraz stypendia naukowe i socjalne.

W szkole działa Fundusz Stypendialny W. Hermana Barcusa (The W. Herman Barcus Scholarship Fund), który opiera się na prywatnych darowiznach na rzecz absolwentów placówki i dostępny jest dla tych, którzy spełnili bardzo wysokie kryteria stypendialne.

W zakresie doradztwa zawodowego GMS korzysta z usług Departamentu Edukacji Zawodowej (The Vocational Education Department), który

⁵ Egzamin GED - General Education Development (Test of General Educational Development) — jest powszechnie uznawany za odpowiednik dyplomu ukończenia szkoły średniej. GED składa się z pięciu działów: angielski (angielski I: gramatyka, składnia i ortografia; angielski II: esej), analiza tekstu, nauki społeczne, nauki ścisłe, matematyka (matematyka I z użyciem kalkulatora i matematyka II bez użycia kalkulatora). Więcej na ten temat zob. np. na oficjalnej stronie the American Council on Education: <http://www.acenet.edu/AM/Template.cfm?Section=GEDTS>.

uczestniczy w ocenie predyspozycji uczniów do określonego zawodu. Ocenie poddawane są takie zdolności, jak: koordynacja wzrokowo-ruchowa, umiejętność komunikacji werbalnej, koordynacja ruchowa, zdolności manualne itp. Wyniki przeprowadzonych testów wskazują na predyspozycje uczniów, które z kolei decydują o wyborze jednego z piętnastu oferowanych na warsztatach kierunków: ceramika, sztuka użytkowa, dziennikarstwo, optyka, fotografia, drukarstwo, radiofonia, inżynieria dźwięku, stolarstwo, blacharstwo samochodowe, spawalnictwo, technologia samochodowa (automotive technology - dziedzina zajmująca się projektowaniem i konstruowaniem samochodów), zarządzanie detaliczne, produkcja filmowa oraz projektowanie architektoniczne⁶.

Po wstępnej ocenie uczeń przechodzi do kolejnego etapu, którym jest Centrum Kształcenia Zawodowego (The Vocational Learning Center). Wychowanek nabywa tam podstawowych umiejętności niezbędnych do uprawiania wybranego przez niego zawodu. Doświadczenie zawodowe uzupełniane jest w trzecim etapie procesu i prowadzi do czwartego i ostatniego już kroku, Rozwoju Zawodowego (Carter Development), który przybliży wychowanek do powrotu do społeczeństwa. Wówczas jest on kierowany na spotkanie z doradcą zawodowym na rozmowę dotyczącą jego przyszłości.

W szkole GMS działa Alternatywny Program Edukacyjny dla młodzieży przejawiającej zachowania destrukcyjne (Alternative Education for Disruptive Youth Program). Program ten jest całodziennym programem nauczania zaprojektowanym, aby dostarczyć nowych doświadczeń uczniom, którzy mieli trudności w poprzednich placówkach szkolnych. Celem Alternatywnego Programu Edukacyjnego jest zmiana niestosownego zachowania ucznia na prospołeczne oraz rozwinięcie w nim umiejętności niezbędnych do podtrzymania tej zmiany. Działalność kadry opiera się na przekonaniu, że każdy uczeń ma potencjał do wewnętrznej przemiany, dysponuje indywidualnymi uzdolnieniami, które mogą być rozwijane w odpowiednio sprzyjających warunkach szkolnych i pozwolą mu odnieść sukces. W szkole wprowadzono specjalnie skonstruowany program nauczania, mający na celu korzystną modyfikację zachowania uczniów i umożliwienie im w przyszłości odpowiedniego funkcjonowania w integracji ze społeczeństwem. Alternatywny Program Edukacyjny stwarza następujące możliwości edukacyjne:

- 1) gromadzenie punktów HS⁷;
- 2) testy ASVAB⁸;
- 3) przyjęcie do szkoły wyższej;

⁶ <http://www.glenmillsschool.org/> (9.11.2012).

⁷ High School Credits - niezbędne do pomyślnego zakończenia szkoły, kursu.

⁸ The Armed Services Vocational Aptitude Battery (ASVAB) - testy umożliwiające wstąpienie do armii. Więcej na ten temat zob. <http://of5cial-asvab.com/dostep> (9.11.2012).

- 4) przygotowanie do podjęcia pracy zawodowej;
- 5) kształtowanie umiejętności zawodowych i życiowych,
- 6) przygotowanie do testów ACT/SAT⁹;
- 7) kształtowanie umiejętności zarządzania finansami;
- 8) trening zachowań asertywnych;
- 9) zajęcia terapeutyczne dotyczące profilaktyki nadużywania alkoholu i narkotyków;
- 10) kształtowanie kompetencji komunikacyjnych i kierowniczych.

Opisany program przeznaczony jest dla chłopców w wieku 11-18 lat lub będących w klasie od 6 do 12. Kryterium dyskwalifikującym do przyjęcia jest występowanie u dziecka następującej grupy zachowań: skłonności do wznecanie ognia i/lub podpaleń, skłonności samobójczych lub zachowań autodestrukcyjnych, psychozy lub zaburzenia myślenia oraz uznanie, że szkoła ta nie jest właściwym środowiskiem edukacyjnym dla dziecka¹⁰.

Wychowankowie GMS to osoby niedostosowane społecznie i przejawiające trudności edukacyjne, dlatego też większość programów została tak ułożona, by wychowankowie wykształcili w sobie poczucie odpowiedzialności za własne czyny. Symbolicznym wymiarem tej idei jest brak ogrodzeń czy krat w oknach, a nawet personelu ochrony. Aktualnie w GMS wykorzystywane są cztery programy przygotowane na podstawie evidence based in practice (Stańdo-Kawecka 2009) i odwołujące się do podejścia kognitywno-behawioralnego:

1) moralna terapia ego (Moral Recognition Therapy, MRT) — jest to poznawczo-behawioralna interwencja łącząca elementy z różnych tradycji psychologicznych odwołujących się do konstruktu ego oraz rozwoju społecznego, moralnego i zmiany zachowań (Barczykowska 2011);

2) MRT - program towarzyszący radzeniu sobie ze złością (MRT - companion programming Coping with Anger);

3) program rodzicielski i wartości rodzinnych (Parenting and Family Values) - jest również częścią moralnej terapii ego nastawionej na kształtowanie kompetencji rodzicielskich;

4) trening umiejętności życiowych Botvina (Botvin Life Skills Training) - program ukierunkowany na problemy związane z nadużywaniem alkoholu, narkotyków i przemocą.

W GMS działają również cztery programy kształtowania kompetencji psychospołecznych (Competency Based Programs):

1. Program edukacyjny skierowany do przeciwdziałania narkomanii i nadużywania alkoholu (Drug&Alcohol Education). Składa się z 24 lekcji, które poprzez wykłady, ćwiczenia grupowe, rozmowy, ukierunkowane dyskusje mają za zadanie zmniejszyć przyszłe uzależnienie od narkotyków i alkoholu.

⁹ ACT i SAT to standaryzowane testy na wyższe uczelnie.

¹⁰ Na podstawie <http://www.glenmillsschool.org/>

2. Program prewencji przemocy z użyciem broni (Gun Violence Prevention). Jest to 16-tygodniowy program, który wykorzystuje wykłady, ćwiczenia, rozmowy w celu dostarczenia strategii przeciwdziałania przemocy z wykorzystaniem broni. Wykorzystuje on materiały opracowane przez Bureau of Juvenile Justice Services pensylwańskiego Zakładu Opieki Publicznej.

3. Program promocji zdrowia i prawidłowego odżywiania się (Wellness & Nutrition). Jest wszechstronną opcją, uczniowie otrzymują szansę na poprawę jakości ich życia poprzez rozwijanie prawidłowych nawyków żywieniowych, diety i ćwiczeń.

4. Program kształtowania niezależnych kompetencji życiowych (Independent Living Skills). Zadaniem tego programu jest kształtowanie umiejętności życiowych (Casey Life Skills curriculum). Kurs obejmuje następujące zagadnienia: zarządzania finansami, domem, rozwijania kompetencji opiekuńczych, dbania o bezpieczeństwo, kompetencji społecznych, edukacyjnych, umiejętności poszukiwania i utrzymania pracy, rozumienia i przestrzegania prawa, prokreacji i seksualności człowieka.

W obszarze kultury fizycznej powodem do dumy, zarówno dla uczniów, jak i personelu, są programy lekkoatletyczne. Duża grupa uczestników czyni lekką atletykę nieodłącznym elementem ogólnego programu. Szkoła jest członkiem Międzyszkolnego Stowarzyszenia Lekkoatletycznego Stanu Pensylwania (PIAA — the Pennsylvania Interscholastic Athletic Association) oraz Stowarzyszenia Lekkoatletycznego Regionu Delaware Valley (DVAA - Delaware Valley Athletic Association). Szkołę Glen Mills reprezentuje 15 drużyn w różnych dyscyplinach sportowych, m.in.: futbol amerykański, biegi przełajowe, golf, piłka nożna, koszykówka, zapasy, wyciskanie sztangi, pływanie, baseball, piłka siatkowa, hokej, tenis, biegi lekkoatletyczne halowe i stadionowe. Ośrodek Glen Mills posiada również imponujące obiekty lekkoatletyczne. Wiele meczy rozgrywanych jest w Kompleksie im. Harrisona (Harrison Gymnasium Complex), na stadionie im. J. Pearso- na lub też Kompleksie Baseballowym im. Everet Swanson. Obiekty treningowe i rekreacyjne obejmują 4 uniwersalne boiska, 2 boiska do gry w baseball, krytą pływalnię o rozmiarze olimpijskim, siłownię, lodowisko do gry w hokeja oraz zadaszony obiekt rekreacyjny. Znajduje się w nim 200-metrowa bieżnia, 5 kortów do gry w tenisa, boisko do gry w piłkę siatkową oraz koszykową, jak również sala do uprawiania zapasów.

Szkoła Glen Mills we współpracy z Filadelfijskim Sądem Rodzinnym oraz Departamentem Usług Społecznych wprowadziła program wsparcia i nadzoru, którym obejmowani są sprawcy wykroczeń powracający z placówki do społeczeństwa. Reintegracja oparta jest na kilku zasadach: określenie intensywności usług opartych na ocenie CANS¹¹, podejściu multiagencji-

¹¹ Child and Adolescent Needs and Strengths — narzędzie stosowane przez instytucje zajmujące się zdrowiem psychicznym dzieci, młodzieży i ich rodzin, patrz przyp. 6 niniejszej pracy.

nym, które obejmuje Pracownika Reintegracyjnego (RW - Reintegration Worker), Kuratora Sądowego (PO — Probation Officer), kadre placówki rodzinę oraz młodzież, zaangażowanie rodziny i skupienie się na zasobach wspólnoty, pomoc pracownika reintegracyjnego w znalezieniu pracy przez trzy miesiące po zwolnieniu, skupienie się na opiece społecznej rodziny obecności w szkole, zatrudnieniu i wykorzystaniu zasobów w społeczności ludzi młodych. Pracownik reintegracji, kurator sądowy oraz personel ściśle ze sobą współpracują.

Ukoronowaniem koncepcji resocjalizacyjnej Glen Mills School jest The Battling Bulls Club, który ma wykorzystywać pozytywną presję rówieśników w prospołeczny rozwój wychowanków. W myśl oficjalnych założeń The Battling Bulls Club jest organizacją wychowanków, której zadaniem jest rozwijanie pozytywnych umiejętności przywódczych wśród uczniów, kształtowanie prospołecznej kultury normatywnej, stwarzanie warunków do ujawniania się i ekspresji pozytywnych zachowań. Zadaniem członków klubu jest koordynowanie szeregu aktywności w kampusie, w tym prowadzenie i przeprowadzenie spotkań, monitorowanie aktywności w szkole, koordynowanie pracy wychowanków. Wszyscy uczniowie mogą stać się członkami tej elitarniej grupy na podstawie oceny ich sprawowania się oraz rekomendacji rówieśników i personelu¹². Klub ma elitarny charakter. Należą do niego tylko ci spośród uczniów, którzy spełnią bardzo wysokie wymagania. Grupa ta odpowiedzialna jest za propagowanie i rozwój pozytywnego przywództwa oraz stanowi podstawę do rozwoju zachowań prospołecznych. Przynależność do „Byków” jest ukoronowaniem drogi, jaką można przejść w Szkole Glen Mills. Łączy się ono z pełnią przywilejów, jakie proponuje ten system, a są one w porównaniu z niższymi poziomami niemałe. Od samodzielnych pokoi, zapewniających trudną do osiągnięcia na niższych poziomach prywatność i intymność (na niższych poziomach chłopcy śpią w wieloosobowych salach, na łóżkach piętrowych w pokojach bez drzwi) do w zasadzie pełnej władzy nad innymi mieszkańcami internatu. Można by rzec — pomagają wychowawcom, a nawet sami stają się personelem i to w dużej mierze bez jakiegokolwiek nadzoru. Zasady, które obowiązują w GMS stawiają ich ponad rówieśnikami, a przejawia się to na każdym etapie funkcjonowania mieszkańców placówki. Na przykład, chłopcy nienależący do tego elitarnego klubu nie mogą z jego członkami rozmawiać na tematy prywatne; „Byki” są dysponentami lepiej i gorzej płatnej pracy, którą wykonują wychowankowie.

Programy tygodniowe, których realizacja monitorowana jest także przez samorząd, tworzone dla każdego ucznia GMS, a obejmujące zajęcia obowiązkowe związane z edukacją, sportem i czasem wolnym, to tylko formalna część środków oddziaływania wychowawczego. Gros oddziaływań

¹² Na podstawie <http://www.glenmillsschool.org/> (9.11.2012).

przejmuje owa ekskluzywna grupa. A przy wyeliminowaniu klasycznej terapii z systemu¹³, ma ona najszerszy zasięg i wpływ na każdego młodego człowieka. Mieszkańcy sami nawzajem kontrolują przestrzegania zasad i reguł obowiązujących w GMS¹⁴. Wieczorne apele podsumowujące dzień stają się miejscem krytyki wybranych wychowanków¹⁵. Zasada wolnej progresji znajduje tu bez wątpienia pełne zastosowanie.

Działalność środowiskowa Glen Mills School

Programy społeczne realizowane przez Glen Mills School obejmują różnego rodzaju usługi świadczone przez The Community Based Services Division i nie wymagają stałego pobytu w ośrodku nieletnich przestępców i młodzieży problemowej, zarówno chłopców, jak i dziewcząt. W ofercie mamy m.in.:

- 1) Program Zarządzania Społecznością (Community Management Services);
- 2) Program Zarządzania Społecznością dla chłopców i dziewczynek z odroczonym weekendem (Community Management Services for males and females with Weekend Respite);
- 3) Program Zarządzania Społecznością - monitoring elektroniczny (Community Management Services-Electronic Monitoring);
- 4) Program Zarządzania Społecznością - kariera i edukacja techniczna (Community Management Services-Career & Technical Education);
- 5) Program Zasobów Sądowych i Społecznych (Court and Community Resource Program);
- 6) Program Zasobów Szkolnych i Społecznych (School and Community Resource Program);
- 7) Program Reintegracyjny (Reintegration Initiative).

Program Zarządzania Społecznością (Community Management Services - CMS), został zbudowany na zasadach: odpowiedzialności, rozwoju kompetencji i ochrony społeczności. Działa od 1984 r. Cel programu jest

¹³ Kandydaci określani na podstawie diagnozy jako wymagający pomocy psychoterapeutycznej są wykluczani z systemu. Psycholodzy nie są zatrudniani w Glen Mills School, jak mówi Sam Ferrainola - do 2007 r. dyrektor wykonawczy - problemy, jakie przejawiają chłopcy, nie są wynikiem ich psychologicznego nieładu.

¹⁴ W Glen Mills School obowiązuje pięć głównych zasad: nie krzywdź, nie oszukuj, nie kradnij, czas lekcji jest święty i zakaz biegania (gdy biegasz, inni mogą pomyśleć, że uciekasz).

¹⁵ Podobieństwo do tzw. społeczności np. w komunach terapeutycznych, zob. np. K. Pospiszyl (1998), *Resocjalizacja. Teoretyczne podstawy oraz przykłady programów oddziaływań*, Warszawa, s. 91-101; Cz. Cekiera (1993), *Psychoprofilaktyka uzależnień oraz terapia i resocjalizacja osób uzależnionych*, Lublin, s. 132-138, 154-162, jeśli w ogóle jest, to są to podobieństwa pozorne. W GMS to rodzaj „kazania” o przewinach wybranych wychowanków.

wieloraki: (1) zmniejszenie ogólnej recydywy, (2) dostarczenie tzw. ryzykownej młodzieży możliwości dla rozwoju osobistych umiejętności tak, by uniknąć dalszego zaangażowania systemu, (3) monitorowanie obecności szkolnej młodzieży utożsamianej z chronicznym wagarowaniem i (4) przygotowanie struktury i elementów systemu do prawidłowej reintegracji dla młodzieży powracającej do społeczności. Program oferuje codzienny, indywidualny kontakt i superwizję oraz 24-godzinną pomoc w nagłych sytuacjach w społeczności lokalnej, w której żyje nieletni. Pomoc jest dostępna przez 7 dni w tygodniu. Program ten może być również formą dodatkowej pomocy po zakończeniu pobytu rezydencjalnego i jest adresowany zarówno do młodzieży mającej orzeczone sankcje, jak i dla tych bez wyroków, a będących pomiędzy 12 a 18 rokiem życia. Grupy docelowe dzielą się na trzy podstawowe kategorie: (1) nadzór po znalezieniu pracy, (2) prewencja, która zawiera przypadki przed wyrokami i przypadki z tzw. predyspozycjami oraz (3) wagary.

W odniesieniu do grupy poszukującej pracy, w tym przypadku za cel stawia się pomoc w reintegracji społecznej młodzieży, która znalazła miejsce na odbycie praktyki zawodowej. Program ten zawiera wdrożenie przejściowego planu. Uczestnicy powinni otrzymać pomoc w powrocie do szkoły, w poszukiwaniu zatrudnienia, jak również indywidualne doradztwo. Praca z rodziną stanowi tu integralną część działań. W razie sytuacji kryzysowej kadra dostępna jest dla uczniów przez całą dobę.

Celem działań dla drugiej grupy odniesienia jest prewencja i wsparcie jeszcze przed znalezieniem pracy dla tych, którzy są utożsamiani z grupą podwyższonego ryzyka, jak również dla tych, którzy oczekują na rozstrzygnięcie sądu.

W odniesieniu do osób, które nie realizują obowiązku szkolnego, komponent ten skierowany jest do uczniów, identyfikowanych jako przejawiających chroniczną tendencję do wagarów. Pracownicy realizujący program kontrolują przestrzeganie obowiązku uczęszczania do szkoły, w razie konieczności pomagają w przygotowaniach oraz zdają relację sądowi z przestrzegania jego nakazów.

- Program Zarządzania Społecznością z weekendowym pozbawieniem wolności (areszt weekendowy) (Community Management Services with Weekend Respite) - jest to program oferowany jako forma przejściowa dla tych spośród uczniów, którzy nie radzą sobie z realizacją założeń Programu Community Management Service. Wychowankowie ci spędzają weekendy (od piątku do niedzieli) w akademiku na terenie głównego kampusu GMS i biorą udział w zajęciach, które mają zmienić ich nastawienie na bardziej pozytywne, prospołeczne.

- Program Zarządzania Społecznością z weekendowym pozbawieniem wolności (areszt weekendowy) dla dziewcząt (Community Management Services Female Weekend Respite) - program ten działa jako sankcja dla

tych dziewcząt, które wymagają większego ustrukturyzowania i kontroli niż w programie CMS. Dostępny jest on w weekendy na terenie kampusu. Trwa 48 godzin i jest ukierunkowany i przygotowany specjalnie dla dziewcząt.

- Program Zarządzania Społecznością - monitoring elektroniczny (Community Management Services-Electronic Monitoring) - jest to wyspecjalizowana usługa zapewniająca dodatkową ochronę gwarantującą, że nieletni pozostanie w domu, gdyż jest nad nim sprawowany dozór elektroniczny. Program obejmuje również codzienny kontakt z pracownikiem CMS.

- Program Zarządzania Społecznością — kariera i edukacja techniczna (Community Management Services - Career & Technical Education - CTE) -jest to dodatkowy program pakietu CMS dla tych spośród uczniów, którzy chcą skorzystać z udziału w zajęciach mających charakter wprowadzający do edukacji technicznej w ramach programu rezydencjalnego GMS. Studenci są przewożeni na teren kampusu, w którym odbywają się zajęcia. W programie może brać udział do 18 nieletnich, trwa on do 6 miesięcy i składa się z trzech faz.

- Program Zasobów Sądowych i Społecznych (Court and Community Resource Program — CCRP) i Program Zasobów Szkolnych i Społecznych (School and Community Resource Program — SCRCP) — to dwa bardzo podobne programy, które powstały dzięki współpracy GMS oraz wydziałem ds. nieletnich, placówkami świadczącymi usługi dla nieletnich w hrabstwie, w jednym przypadku — CCRP oraz systemem szkół publicznych w drugim — SCRCP. Zawierają one w sobie komponenty prewencyjne dla grup ryzyka, jak i działania resocjalizacyjne. Celem programów jest poprawa w zakresie systematycznego uczestniczenia w zajęciach szkolnych uczniów i zapobieganie wagarowaniu. Personel GMS pomaga lokalnym szkołom i kuratorom sądowym, zapewniając wsparcie w radzeniu sobie z trudnymi zachowaniami uczniów.

- Inicjatywa Reintegracyjna (Reintegration Initiative) - jest to program, który powstał dzięki współpracy pomiędzy Sądem Rodzinnym w Filadelfii, Departamentem Spraw Społecznych i szkołą GMS w celu planowania działań reintegracyjnych od momentu ponownego powrotu do społeczności lokalnej do czasu zwolnienia z obowiązkowej opieki po zakończeniu programu.

Zakończenie

Zaprezentowana koncepcja resocjalizacyjna Glen Mills School funkcjonuje od ponad 180 lat, a jej skuteczność określa się w literaturze przedmiotu na poziomie 70% (Muskala 2008). Jak zasygnalizowano we wprowadzeniu, realizowany w GMS program oddziaływań wychowawczych, odwołując się do powszechnie występującej w literaturze klasyfikacji systemów zakła-

dowych (Czapów 1980; Dukaczewski 1990), można by określić jako system progresywny z elementami socjopedagogicznego, a także systemu samorządności młodzieży. Obecnie można go wzbogacić o leżące u jego podstaw koncepcje pozytywnej kultury rówieśniczej. Widoczne jest tu oparcie się na kilku poziomach, etapach, przez które w wyniku postępującego procesu korekcyjnego przechodzi wychowanek. Akcentuje się też zasadę samorządności, choć oczywiście trzeba zaraz dodać, ta forma samorządności, którą obserwujemy w GMS, niewiele ma wspólnego z tradycyjnymi wzorami systemów republik młodzieży czy wiosek dziecięcych (por. Kalinowski 2005).

System progresywny w swej klasycznej postaci, ze swą zewnętrzną sterownością, ma wiele wad, które w GMS zapewne można dostrzec najpełniej. Rola wychowawcy ogranicza się tu do zewnętrznej obserwacji, a nie poznania i uwzględniania zainteresowań i potrzeb psychicznych wychowanka. Pamiętać należy, że jest to placówka resocjalizacyjna i często trafiają tu osoby znacznie niedostosowane społecznie, za bardzo poważne naruszenia prawa, dla których niejednokrotnie jedyną alternatywą jest zakład karny. To rzecz jasna nie dyskwalifikuje tych osób ani tego systemu. Jednak może pojawić się niebezpieczeństwo hipokryzji, dwulicowości wychowanków. Wówczas będziemy mieli tzw. syndrom resocjalizacji pozornej, bo w sytuacji, kiedy system oddziaływań ogranicza się w zasadzie do przechodzenia na wyższe poziomy przywilejów, istnieje niebezpieczeństwo bardzo instrumentalnego traktowania zasad i norm obowiązujących w szkole.

System resocjalizacyjny GMS nie jest do końca systemem idealnym, zwłaszcza budzi niepokój możliwe nieprzestrzeganie podstawowych praw jednostki. Można przypuszczać, że mimo pozornego ładu i spokoju panującego w szkole¹⁶, sytuacja wychowawcza nie musi być korzystna dla większości uczniów. Istnieje obawa, że pewne cechy nabyte w przeszłości, które m.in. doprowadziły młodych ludzi do tej placówki, niewyrugowane w toku procesu resocjalizacji, a jedynie skrzętnie ukrywane, dojdą do głosu po wejściu do The Battling Bulls Club. Przy niemal nieograniczonej władzy, musi to budzić głęboki niepokój. Wnioski tego typu znajdują potwierdzenie w wypowiedziach byłych wychowanków GMS i ich rodzin, które znajdziemy np. na forach internetowych. Oczywiście, są również opinie doceniające ów system, jednak w większości pod adresem działania tego systemu padają słowa krytyczne. Oto kilka przykładów:

- *Przebywałem w Szkole Glen Mills w wieku 16 i 17 lat [...] To miejsce to bardzo ładna szkoła, ale uwierz mi, to więzienie psychiczne (mentalprison) -Dan.*
- *Byłem uczniem w Szkole Glen Mills. Mogę przedstawić prawdę. Szkoła ma wiele do zaoferowania młodym chłopcom, którzy dopuścili się prze*

¹⁶ Zob. doroczny raport Departamentu Opieki Społecznej Stanu Kalifornia: <http://www.ccl.d.ca.gov/res/pdf/GlenMillsAnnualOct2006.pdf> (9.11.2012).

stepstw [...] Jeśli jednak zrobisz coś, z czym się oni nie zgadzają, karzą cię i nie oznacza to rozmowy ani odebrania przywilejów - Mark.

• Mogę tylko powiedzieć, że jeśli przestrzegasz zasad i wykorzystujesz szanse, nie będziesz miał kłopotów w Szkole Glen Mills. Są tam członkowie ekipy, którzy prawdopodobnie nie powinni zostać opiekunami - student class of 2000¹⁷.

To tylko nieliczne z ponad kilkuset opinii, jakie można znaleźć na forum. Zapewne część z nich, jak to zwykle bywa, jest przerysowana, jednak istnieje duże prawdopodobieństwo, że niektóre są prawdziwe.

Największe zagrożenie dla funkcjonowania tego systemu leży w nieprzestrzeganiu podstawowych praw jednostki, choć skuteczność oddziaływań korekcyjnych może mieć także swoją jaśniejszą stronę. Niebezpieczeństwo nadużywania władzy czy przywilejów, tak w strukturach formalnych, jak i nieformalnych występuje zawsze niezależnie od rodzaju i charakteru placówki, bo jest cechą charakterystyczną instytucji totalnych. Czy tak jest w GMS? Z pewnością zdarzają się tego typu zdarzenia, o czym mogą świadczyć chociażby cytowane opinie byłych wychowanków, choć są i pozytywne opinie (por. Mark, student class of 2000¹⁸), ponieważ niektórzy upatrują w tym systemie szansę dla młodzieży zagrożonej powtórna przestępczością. System GMS pokazuje dobitnie, że głównie poprzez pracę z grupą można wytworzyć mechanizmy kontroli wewnętrznej. Jest przykładem, jakiego nie znajdziemy w naszym rodzimym systemie resocjalizacji zakładowej nieletnich niedostosowanych społecznie. I choć system ten budzi wątpliwości, może być również inspiracją w poszukiwaniu nowych sposobów resocjalizacji nieletnich sprawców czynów zabronionych. Obecnie coraz więcej głosów akcentuje rolę wychowanka w zakładach poprawczych czy wychowawczych jako przede wszystkim ucznia, stąd pojawiają się propozycje przeorientowania zakładów dla nieletnich na szkoły zawodowe z internatem w powiązaniu z szeroko zakrojonymi oddziaływaniami resocjalizacyjnymi (Kusztal 2011). Autorzy artykułu widzą w innowacjach resocjalizacyjnych aplikowanych na grunt rodzimy z zachowaniem zasad poszanowania kontekstu społeczno-kulturowego i prawnego szansę na zwiększenie efektywności polskiego systemu resocjalizacji nieletnich.

■ Bibliografia

Balanced and Restorative Justice for Juveniles: A Framework for Juvenile Justice in the 21 st Century, Report, August 1997. Barczykowska A. (2011), *Historia oddziaływań korekcyjnych w USA* [praca niepublikowana, materiały do dyspozycji autora].

¹⁷ Forum dyskusyjne: http://ww.topix.net/forum/city7'exton_pa/TS90QMG9CLPLRB3FP (9.11.2012).

¹⁸ Ibidem.

- Barczykowska A. (2011), *Podejście kognitywno-behawioralne w pracy penitencjarnej i post-penitencjarnej (na przykładzie wybranych programów korekcyjnych stosowanych w USA)*, „Probacja”, nr 2.
- Cekiera Cz. (1993), *Psychoprofilaktyka uzależnień oraz terapia i resocjalizacja osób uzależnionych*, Lublin.
- Czapów Cz. (1980), *Wychowanie resocjalizujące*, Warszawa.
- Dubnov Wm. L. (1986), *The Glen Mills Project: Innovation in Juvenile Corrections*, "Journal of Offender Counseling", Services, & Rehabilitation, vol. 10, n. 4.
- Dukaczewski E. J. (1990), *Z historii instytucji i koncepcji resocjalizacyjnych w Europie i USA*, w: K. Pospiszyl (red.), *Resocjalizacja nieletnich. Doświadczenia i koncepcje*, Warszawa.
- Hilhorst N., Klooster E., van Dijk B. (medew.), Walraven G. (medew.), (2004), *Programma - evaluatie van de Glen Mills School*, Amsterdam.
- Iram Y., Wahrman H., Gross Z. (2006), *Educating Toward a Culture of Peace*, Greenwich.
- Kalinowski M. (2005), *Resocjalizacja nieletnich w państwach europejskich i pozaeuropejskich*, Warszawa.
- Kofta M. (1993), *Psychologia aktywności. Zaangażowanie, sprawstwo, bezradność*, Poznań.
- Kusztal J. (2005), *Polsko-niemiecki projekt pomocy młodzieży w Gródku nad Dunajcem*, „Auxilium Sociale”, nr 2 (34), s. 317-327.
- Kusztal J. (2008a), *System resocjalizacji młodzieży niedostosowanej społecznie w Polsce i w Niemczech*, Kraków.
- Kusztal J. (2008b), *Zakład poprawczy w perspektywie polsko-niemieckich badań porównawczych*, „Roczniki Ludowego Towarzystwa Naukowo-Kulturalnego”. Oddział w Krakowie, 8, s. 25-36.
- Kusztal J. (2011 a), *Nieletni - nierozwiązany problem polskiego systemu resocjalizacji*, „Resocjalizacja polska”, nr 2, s. 185-196.
- Kusztal J. (2011 b), *Europejskie tendencje w zapobieganiu przestępczości nieletnich*, „Probacja”, t. IV, s. 27—43.
- Kusztal J., Siuda A. (2012), *Probacja w sprawach nieletnich - doświadczenia szkockie* [praca w druku].
- Kusztal J., Siuda A. (2013), *Pozbawienie wolności młodzieży niedostosowanej społecznie w perspektywie porównawczej*, w: I. Mudreca, M. Snopek (red.), *Resocjalizacja instytucjonalna. Bariery i możliwości*, Opole.
- Kusztal J., Sztuka J. (2012), *Reintegracyjny wymiar programów wsparcia rówieśniczego na tle współczesnych tendencji w zapobieganiu niedostosowaniu społecznemu i przestępczości młodzieży*, w: W. Ambrozik, A. Kieszkowska (red.), *Tożsamość grupowa dewiantów a ich reintegracja społeczna*, Kraków, s. 181-193.
- Machel H. (2001), *Psychospołeczne uwarunkowania pracy resocjalizacyjnej personelu więziennego*, Gdańsk.
- Meyer M. (2002) [rec.j], *Die Glen Mills Schools, Pennsylvania, USA. Ein model zwischen Schule, Kinder- und Justiz? Eine Expertise*. Deutsches Jugendinstitut (hrgs.), „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 36, s. 163-166.
- Muskała M. (2008), *System resocjalizacyjny Glen Mills School*, „Problemy opiekuńczo-wychowawcze”, nr 1, s. 30-35.
- Muskała M. (2012a), *Amerykańskie i angielskie wzory strategii awersywnych* [praca niepublikowana, materiały do dyspozycji autora].
- Muskała M. (2012b), *Pozasądowe formy reakcji na zachowania dewiacyjne dzieci i młodzieży w Anglii i Walii*, „Studia Edukacyjne”, t. 19, s. 101-118.
- Muskała M. (2013), *Nowe instytucje prawne w angielskim systemie resocjalizacji nieletnich*, „Resocjalizacja Polska”, nr 4, s. 113-129.
- Opinion of the internaional juvenile Justice Observatory "Freedom, Security and Justice: What will be the future? Consultation on priorities of the European Union for the next five Years (2010- 2014)*, <http://www.eijo.org/?q=en> (9.11.2012).

Outcome Measures for Pennsylvania's Balanced Approach/Restorative Justice (BARJ) Initiatives, Submitted to The Juvenile Advisory Committee May 12, 1999, Project Director Douglas Thomas.

Pospiszyl K. (1998), *Resocjalizacja. Teoretyczne podstawy oraz przykłady programów oddziaływań*, Warszawa.

Snyder H. N., Sickmund M. (2006), *Juvenile Offenders and Victims*. National Report, National Center for Juvenile Justice.

Stańdo-Kawecka B., (2009), Zapobieganie przestępczości nieletnich w świetle evidence based Policy, w: P. Hofmański, S. Waltoś, (red.), *W kręgu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcyl-Wolskiej*, Warszawa, s. 145-164.

Stańdo-Kawecka B. (2007), *Prawo karne nieletnich*, Warszawa.

Strony internetowe

<http://www.acenet.edu/>

<http://www.buddinpraed.org/>

<http://www.cclid.ca.gov/>

<http://www.glenmillsschool.org/>

<http://www.ncjrs.gov/>

<http://www.pccd.state.pa.us/>

■ Abstract

Glen Mills School in the system of prevention of juvenile delinquency in USA

The aim of this article is description of functioning the special form of social rehabilitation for juvenile delinquents- Glen Mills School in Pennsylvania (USA). There is presented the social and rehabilitation programs, based on special approach in the context of actually trends in prevention of juvenile delinquency.

Key words: juvenile delinquency, prevention, educational system.